

Ігор БАЛИНСЬКИЙ

ЗАРОДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЙ В УКРАЇНІ (1991–2003 рр.)

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Випуск 19.

УДК 621.397.13+351.746.1

Балинський І. Зародження політичних інтернет-комунікацій в Україні (1991–2003 рр.); 12 стор., кількість бібліографічних джерел – 8; мова українська.

Анотація. Стаття аналізує період виникнення і формування політичного Інтернет-простору в Україні, пов'язуючи ці процеси з часом президентства Л. Кравчука та Л. Кучми, а також супровідними політичними подіями цього етапу становлення нашої держави.

Ключові слова: політичні комунікації, український політикум, УАНЕТ, корпоративні сайти, електронний ресурс, інформаційна безпека.

Resume. The article analyses the period of origin and forming of political Internet-sphere in Ukraine, linking these processes in course of time presidency of L. Kravchuk and L. Kuchma, and also accompanying political events of this stage becoming of our state.

Keywords: political communications, Ukrainian politic-sphere, UANET, corporate sites, electronic resource, informative safety.

Постановка проблеми. Новоутворений після проголошення незалежності український політикум, який не мав досвіду побудови демократичного суспільства, – принаймні, передова його частина, – жив сподіваннями на якесь “автоматичне” перенесення паростків основних прав і свобод на вітчизняний ґрунт. Із часом з'ясувалося, що ці мрії були ілюзорними. Проявилася нездатність пострадянських політиків покінчити з давно віджилими політичними традиціями, а також непомірна амбіційність, абсолютизація кабінетних прийомів політики на шкоду політиці публічній, ігнорування інтересів виборців. Чи не з перших місяців функціонування парламенту України досить чітко проявилася нова політтехнологія, що почала активно впливати на політичну комунікацію в країні, – внесення з боку різних парламентських фракцій до проектів законів таких вигідних для своїх політичних сил змін, що від підготовлених фахівцями проектів законів мало що залишалось.

Виклад основних положень. Партійні політичні комунікації в українській частині Інтернету (УАНЕТі) досить довго не з'являлися як через об'єктивні, так і суб'єктивні причини. Особливо це стосується електронних версій друкованих ЗМІ, власники яких ніяк не могли визначитись, навіщо їм потрібна присутність у мережі. Упродовж президентства Л. Кравчука переважна більшість політичних партій у нашій країні витрачала чималі зусилля щодо досягнення згуртованості та електоральної популярності за допомогою традиційних засобів, у тому числі звичних ЗМІ – телеканалів, радіостанцій, партійної преси. УАНЕТ тільки починав розвиватися, його перші паростки у вигляді проектів “Елвістей” та “UA Today” ще були надто заповлітованими.

Інвестиційна приналежність українських Інтернет-проектів того часу надто низька. Внаслідок

цього відсоток посилань на українські ресурси досить невеликий: позначається дефіцит ресурсів, а якісні новини – рідкість. Саме ця обставина не дозволяє українській зоні мережі Інтернет використати досвід Росії, де інформаційні ресурси спочатку були звернені не до вузькоспеціалізованої, а до масової аудиторії (з цієї точки зору російський інформаційний ринок є надзвичайно принадним для українських Інтернет-проектів, більшість з яких, як мінімум, двомовні). Розрахунок на те, що вузькоспеціалізована аудиторія дивитиметься “масові” веб-сервери, блискуче виправдалася. Усі знають “Рамблер”, а індекс цитування “Газети.Ру” в усіх ЗМІ виявився безпрецедентно високим [1, с. 359 – 360].

Маємо підстави констатувати, що у влади не вистачало ні усвідомлення важливості розвитку УАНЕТу, ні відповідних коштів на його розвиток. Українські Інтернет-ЗМІ створювалися методом проб і помилок, повторюючи основні помилки західних редакцій замість їхнього уникнення.

Після приходу в 1994 році на Банкову новий Президент Л. Кучма, за прикладом свого російського колеги Б. Єльцина, міцно взяв під контроль своєї адміністрації спочатку державні засоби масової інформації, а олігархів (у тому числі через підвладні їм ЗМІ) змусив демонструвати лояльність до себе. Невеликий відсоток опозиційно налаштованих мас-медіа охоплював лише малотиражні газети, які не могли впливати на формування широкої громадської думки. Ще один чималий загін ЗМІ представляв інформаційні інтереси Росії.

Україна перетворилась на авторитарну державу зі стовідсотковим контролем електронних мас-медіа і державної друкованої преси. В умовах гіперінфляції економічний складник редакційної діяльності не “працював”, і Л. Кучма, за прикладом Б. Єльцина, почав “годувати” журналістику,

переслідуючи власні політичні цілі. Його приклад масово “розтиражували” по країні підконтрольні президентові представники на місцях.

Крім цієї важливої обставини, упродовж президентства Л. Кучми відбувалося партійне будівництво – як вдале, так і невдале: згадаймо розкол соціал-демократів на три партії (УСДП, СДПУ(о), СДПУ), розкол в УНА-УНСО з виокремленням “Братства”, розкол Руху на дві партії (НРУ і УНП), розпад НДП, “Трудової України” тощо. У декількох політичних силах відбулася “силова” зміна лідера (В. Онопенко перестав очолювати соціал-демократів, В. Яворівський – демократів тощо). Реєстрація більше ста двадцяти політичних партій змусила Міністерство юстиції провести їхню перереєстрацію з метою скорочення дрібних політичних сил.

Починаючи з 1998 року та наступні 2000-і роки перед черговими та позачерговими парламентськими виборами виникали численні політичні утворення, які або швидко розпадалися (так звані ТУНДРА у складі “Трудової України”, НДП та Аграрної партії), або намагалися переформатуватись – невдало (НДП – “ЗаЄДУ”, “За єдину Україну”), вдало (Аграрна партія – Народно-Демократична партія України – Блок Литвина), або поглиналися іншими політичними силами (наприклад, залишки “Громади” П. Лазаренка без свого лідера приєдналися до БЮТ – Блоку Юлії Тимошенко).

Загалом політична еліта почала дивитись у бік Інтернету лише після президентських виборів-96 у Росії – напередодні президентських виборів-99 в Україні. Першопрохідцем політичного УАНЕТу був Є. Марчук. У межах виборчої кампанії-98 до Верховної Ради він як голова Комітету ВР з питань соціальної політики на власній веб-сторінці виласноурч провів першу в Україні онлайн-конференцію – до того ж, політичного спрямування. Він заявив про закритість української політичної еліти, про створення ЗМІ віртуальної політичної реальності, про необхідність реформування податкової політики, виконавчої влади, її декриміналізації та кадрового оновлення, позбавлення адміністрації президента статусу “псевдополітбюро”, вирішення питання щодо смертної кари на референдумі, створення в майбутньому професійної армії.

Приклад Є. Марчука почали наслідувати інші політики: О. Мороз, А. Матвієнко, М. Павловський, Ю. Тимошенко, В. Олійник, М. Плав’юк, С. Гавриш, А. Деркач, В. Асадчев, Р. Безсмертний. Щороку їх кількість зростала.

Нарешті й прес-служба Президента України відреагувала на цю тенденцію українського політикуму: було створено сайт www.kuchma.com, оновлюваний 15-20 разів щодня та з можливістю акредитації журналістів із офіційного пулу на всі протокольні заходи за участю глави держави. Непрозорість його авторитарного режиму та свобода Інтернету породили тоді ж мережеву чутку, що на створення цього сайту витрачено 120 тис. доларів бюджетних коштів.

Влада тоді справді не рахувала грошей, користуючись відсутністю в державі громадського контролю, “медовим місяцем” Великого договору про дружбу між Росією та Україною, який здебільшого уособлювали Л. Кучма та Б. Єльцин, тощо. В Україні функціонували численні недешеві структури на зразок Національного агентства з інформатизації, які через декілька років за відомими законами Паркінсона почали розмножуватись у геометричній прогресії. Дослідник Г. Сашук на початку 2000-х років нарахувала 25 держструктур різного рівня, що відповідали за інформатизацію країни та безпеку її національного простору [3]. І це при тому, що в країні досі не прийнята Концепція (основи державної політики) національної безпеки України, торпедована у різні роки тими чи іншими політичними силами. Указ Президента України, який підписав Л.Кучма 2003 року, не виконується, так само, як і більшість інших офіційних документів у сфері масових комунікацій.

На тлі безконтрольності використання бюджетних коштів починають виникати корпоративні сайти, серед яких електронний ресурс Верховної Ради виник чи не найпершим серед українських політичних сайтів.

“Комітет виборців України” створив перший дійсно політичний портал “Політична Україна” [6], на якому містилася майже вся потрібна інформація про політичне життя держави. Особливість ресурсу полягала в тому, що всяк охочий міг занести власне повідомлення до будь-якого розділу.

У березні 2000 року відкрився сервер “UAPortal”, оснащений пошуковим механізмом завдяки “Меті” з виходом на численні новинні ресурси, Інтернет-магазини, аукціони. Наступними порталами стали “Nsearch” [8], “Майдан” [5]. Особливістю, зокрема, останнього стала велика кількість форумів – як і на веб-сторінках “Політичної України”.

Подальший розвиток УАНЕТу призвів до появи ресурсів, зорієнтованих на політичну комунікацію. Часті вибори та пов’язаний із ними компромат на ту чи іншу політичну силу (з боку, наприклад, ресурсу А. Деркача “Версії.com” або проекту В. Рабиновича “МІГ’ньюз”) стали одним із негативів політичного змісту українського Інтернету. Завдяки відсутності обмежень на характер вміщуваної інформації, а також простоті розміщення різноманітних матеріалів у мережі український Інтернет став дуже зручним інформаційним майданчиком для розкручування всіх основних політичних скандалів у країні. Цьому сприяла не врегульованість прав працівників мережевих ЗМІ, які законодавство досі не визнає журналістикою. У результаті під час реєстрації замість визначення “Інтернет-ЗМІ” чи “мережевий ЗМІ” мас-медіа на електронному носії змушені реєструватися як ТОВ чи ЗАТ. Оригінальніше від усіх зареєструвалося мережеве видання “Part.Org.com.ua” (“Парторг” на редакційному жаргоні) – як друкований ЗМІ. Аргументи “партійних організаторів” прості: роздру-

кували Інтернет-сторінку – отримали друкований ЗМІ.

За часів президентства Л. Кучми існувало чимало сайтів, що спеціалізувалися тільки на політичному компроматі. Вони фактично замінили собою сайти різноманітних недержавних організацій (НДО). Останні дискредитували себе в очах українських користувачів Інтернету недостовірною подачею інформації. Сайт так званого “Об’єднаного прес-центру “Выборы-99” регулярно підтасовував рейтинги Президента Л. Кучми, а проект “Антикандидат” маніпулював обсягом розміщеної інформації про політичних лідерів – аж до примітивного прийому оприлюднення фрагментів текстів, часто навіть не відредагованих, але зібраних в одну купу. Дуже швидко ці ресурси зникли: вони або закрилися, або зайняли іншу (не політичну) тематичну нішу.

До кінця 2000 року в УАНЕТі пріоритети були розставлені приблизно так: 60% – відвідування порносайтів, 25% – гарячі події та їх обговорення на форумах новинних ресурсів мережі, приблизно 15% – різноманітні ресурси розважального характеру (чати, форуми, анекдоти тощо). Проте в грудні досяг кульмінації політичний скандал, пов’язаний зі зникненням керівника Інтернет-видання “Українська правда” [7] Г. Гонгадзе. У результаті оприлюднення на сайтах стенограм телефонних розмов, записаних у кабінеті Л. Кучми, новини випередили всі інші сервіси в декілька десятків разів. Хоча заради об’єктивності слід визнати: досить було трохи вшухнути гучному політичному скандалові, як кількість відвідувачів новинних сайтів української зони мережі Інтернет почала неухильно скорочуватись – навіть в “Української правди”, не кажучи вже про сайти “Корреспондент.net”, “ProUa” та інші.

За час президентства Л. Кучми сформувалася практика відсутності посилань на запозичені тексти з першоджерел, яку почали дозволяти собі деякі українські ресурси. Навіть далеко не найгірші з них, наприклад “Корреспондент.net”, брали повідомлення світових інформаційних агентств, доповнювали їх власними архівними матеріалами і подавали як власні.

Колектив “Української правди” не вважає свій сайт опозиційним: просто прагнення до різноманітного висвітлення подій в умовах відсутності альтернативної інформації в українських ЗМІ на подібний принцип викладу матеріалів накладає відбиток опозиційності. Так, опівнічний арешт Ю. Тимошенко 2001 року, коли новинні служби телебачення, радіо, газет, журналів та інформаційних агентств взяли тайм-аут до ранку, детально висвітлювався саме в “УП” і наступного ранку цитувався провідними ЗМІ з посиланням на “Українську правду”. Та сама ситуація повторилася у березні 2001 року в момент зіткнення влади з опозицією біля пам’ятника Т. Шевченкові: жоден телеканал не міг показати центральну подію повністю як через політичні, так і через технічні причини. Цілодобове функціонування за принципом інформа-

ційного агентства дає підстави українським і російським сайтам, що визначають рейтинги (в Інтернеті функціонують і українська, і російська версії “УП”), незмінно відзначати високу відвідуваність “Української правди”, а також посилання на сайт з боку служб новин провідних вітчизняних ЗМІ. Для підтримки інтересу аудиторії “УП” вдається до тиражування гострих матеріалів кращих українських журналістів – Ю. Мостової та С. Рахманіна з “Дзеркала тижня”, а також Т. Коробової з видання “Грані”.

Незважаючи на важливість наведених вище політтехнологій у політичних Інтернет-комунікаціях, усе-таки слід визнати першочерговість виборчих – електоральних – депутатських комунікацій. Хоча політичний процес має безперервний характер, його пікова активність припадає на передвиборчий процес зі самими виборами як його кульмінацією.

Безперечно, виявленню брудних політтехнологій сприяли не лише внутрішні сили різноманітного спрямування, а й моніторинг міжнародних організацій. Саме напередодні парламентських виборів (починаючи з 1998 року) та президентських (починаючи з 1999 року) Парламентська Асамблея Ради Європи почала інтенсивніше фіксувати в Україні відхилення від стандартів демократії у сфері свободи ЗМІ та журналістської діяльності: розправи над редакційними працівниками під час виконання ними своїх професійних обов’язків, призупинення / припинення діяльності мас-медіа, диспропорції у відведенні газетно-журнальної площі та ефірного часу тим чи іншим кандидатам у президенти країни та Верховну Раду України, нарешті, поява темників як відверте явище прозорої цензури.

Так, напередодні президентських виборів 1999 року влада в особі Л. Кучми та його оточення для гарантованої перемоги повернулася обличчям до української частини Інтернету. Технологічно українська президентська кампанія-99 була майже аналогом “сльцинської”, за винятком убивства лідера Народного Руху України В. Чорновола. Інсценування замаху на життя лідерки прогресивних соціалістів Н. Вітренко, в якому було звинувачено помічника лідера соціалістів, частково дискредитувало О. Мороза в очах виборців як найбільш вірогідного опонента Л. Кучми. Є. Марчука було дезавуйовано сценарієм “канівської четвірки”, яка мала би висунути єдиного кандидата. Там О. Мороз був остаточно нейтралізований, а щодо Є. Марчука СБУ вжила додаткових заходів: сайт його газети “День” був на останній передвиборчий тиждень заблокований для української діаспори США та Канади, після чого миттєво втратив усі рейтинги. Таким чином, залишилися два претенденти: ринковик Л. Кучма та комуніст П. Симоненко.

У зоні .ua у той час в основному функціонували електронні версії багатотиражних видань як абсолютні дублікати паперових варіантів, набагато менше було власне Інтернет-ЗМІ, які, проте, у но-

винній частині були нецікавими через ретрансляцію повідомлень світових інформаційних агентств, а в аналітичній частині на різні лади переоцінювали давно відомі події та явища. Цікаво в цьому контексті виглядають цифри щорічного зростання кількості користувачів УАНЕТу в Україні: 1998 – 0,8% населення; 1999 – 0,9%; 2000 – 1%; 2003 – 4%; 2004 – 5%; 2005 – 6%; 2006-2007 – 7%; 2008-2009 – 8% населення*.

Політичний істеблішмент, що накопичив досвід за 18 років у виборчих технологіях, уже не задовольняється “білими” (цивілізованими) PR-акціями. Спостерігається прагнення до “сірого” та “чорного” PR. Тим більше, що всі три гілки влади України так і не створили ефективного механізму, що перешкоджає застосуванню “брудних” виборчих технологій. В українській зоні мережі Інтернет існує можливість злочину без покарання. Без юридичного статусу у всесвітній мережі будь-яке Інтернет-видання опонентів за той же “чорний” PR можна притягти до відповідальності лише теоретично. Будь-який користувач має право “вивисити” свою веб-сторінку і розмістити на ній якусь інформацію.

В авторитарній державі, де відсутня повноцінна нормативна база для функціонування інформаційних технологій, силою структури після отримання спецзавдання або за службовим обов’язком починають шукати неправові шляхи контролю опозиційних політичних сил та їхніх мережевих ЗМІ.

Річ у тому, що структура мережі Інтернет є ієрархією адрес (домених імен). Практично всім адресним простором керує міжнародна організація ICANN. Але реєстрацією доменних імен в усіх країнах займаються провайдери, тобто комерційні організації. Фізична або юридична особа купує собі доменне ім’я, створює сайт і таким чином починає бути присутньою у світовому інформаційному просторі. Так, у нашій державі ще на початку 1992 року двоє молодих людей придбали в ICANN доменне ім’я .ua. Однак насправді купівля доменного імені не означає його приватизації власником сайту. Фактично цим доменним ім’ям розпоряджається реєстратор-провайдер. Таке право необхідне для “боротьби” з несумлінним чи скандальним власником сайту. У конфліктних ситуаціях Інтернет-провайдер просто відмикає сайт, який завинив, від всесвітньої мережі або забороняє доступ до нього. У державі щодо опозиційних сил також проявляється бажання виступити в ролі реєстратора за таким же принципом. Однак якщо з комерційною організацією завжди можна домовитись чи, принаймні, знайти нового реєстратора та створити собі новий сайт, то на державному чиновнику свобода вибору закінчується.

* За даними сайту www.marketing.vc із посиланням на сайт Київського міжнародного інституту соціології www.reklamaster.com. – Скільки в Україні користувачів Інтернет? // www.marketing.vc. – 2009. – Березень. – Источник: www.reklamaster.com.

До того ж, існує система ліцензування, яка є виключно державною прерогативою. Держава сама вирішує, якому Інтернет-провайдеру і програмному забезпеченню надати ліцензію, а якому – ні. В Україні Л. Кучма своїм указом уже намагався ввести ліцензування провайдерських послуг (Указ “Про ліцензування окремих видів підприємницької діяльності” від 27 червня 1999 року), а прем’єр В. Янукович офіційно звертався до ICANN із проханням переоформити доменне ім’я .ua на уряд України. Обом політичним діячам нічого не вдалося. “Спроби створити одноканальність в умовах миттєвості, інтерактивності та необмеженого поширення інформації завершилися нічим. Та Інтернет, незважаючи на свій потенціал, поки ще не став загальнодоступним. Кількість користувачів, навіть з урахуванням відчутного зростання останнім часом, все-таки невелика” [4, с. 7].) Але при цьому досить показово, що Л. Кучма намагався ввести до свого указу як обов’язкову щодо ліцензування вимогу про інсталяцію “спецобладнання для копіювання інформації”. Ліцензування введено не було.

“На початку жовтня 2001 року раптово перестав функціонувати сервер Інтернет-провайдера “Голден Телеком”, який надавав послуги низці відомих мережевих ЗМІ. Від чотирьох до одинадцяти днів були відключені від он-лайнного режиму “Українська правда”, “Part.Org.com.ua”, “Версии.com” і “Магнолия-ТВ” (хроніка катастроф і пригод). Усі вони входили в першу двадцятку українського рейтингу сайтів “Ping” у розділі “ЗМІ”. За вказаний період рейтинг цих мережевих ЗМІ значно знизився, “розкрутка” сайтів, на яку було витрачено багато сил і коштів, повернулася назад чи не на нульову позначку. Звернутися до послуг іншого Інтернет-провайдера технічно вкрай складно, оскільки на сервері зберігається не лише останній електронний випуск, а й увесь редакційний архів.

Українські ЗМІ висунули три версії того, що сталося. За першою версією, напередодні парламентських виборів СБУ провела генеральну репетицію з відключення опозиційних мас-медіа. Виникнення “Української правди” як мережевого ЗМІ відвертого антипрезидентського спрямування, зникнення її керівника Г. Гонгадзе, оприлюднення стенограм касетних записів майора М. Мельниченка – це та багато чого іншого перетворило “УП” на політичну силу, на яку не можна не зважати. Таку силу напередодні парламентських виборів бажано вивести з гри. За другою версією, перераховані мережеві ЗМІ “замовили” ті політичні сили, які хочуть набрати на парламентських виборах максимальну кількість голосів виборців і заради цієї мети “відучити” електорат відвідувати небажаний сайт. Версія третя і найменш імовірна: керівництво “Голден Телекому” не поділило прибутки з “Укртелекомом” [2, с. 192 – 194].

З цього приводу російські дослідники зазначають наступне: “У сучасних умовах (у рамках демократичних режимів) вибудувати винятково одно-

сторонню комунікацію, яка є єдиним способом отримання інформації, практично неможливо. Альтернативні комунікації дозволяють одержувати альтернативну інформацію. Інша річ, що ці комунікації в силу інституційних особливостей політичного поля та / або високої вартості комунікаційних технологій можуть не мати широкого охоплення національної аудиторії. Проте навіть в умовах таких закритих режимів, які представлені у Північній Кореї, Китаї чи В'єтнамі, певна частина забезпеченої аудиторії має змогу отримання іншої інформації за допомогою Інтернету чи супутникового телебачення. Можливості, які надає сучасний інформаційний простір, дозволяють вибудовувати у медійному полі комунікацію типу "багато-хто-до-багатьох", або двосторонню модель комунікації. Подібна комунікація передбачає рівність означуваного й того, хто означає, а також обмін не лише символами, а й рівнозначними смислами" [4, с. 167].

Після зникнення Г. Гонгадзе, оприлюднення лідером українських соціалістів О. Морозом скан-

дално-сенсаційних плівок майора М. Мельниченка відбулося об'єднання багатьох соціальних груп проти влади. Відмова журналістів публічно брехати, створення "5 каналу", активізація діяльності провідних Інтернет-ресурсів політичного спрямування стали початком явища Майдану як широкомасштабної загальноукраїнської протестної акції, яка унеможливила сценарій третього терміну президентства Л. Кучми або передачі влади В. Януковича за прикладом Росії у 2000 році.

Висновки. Спільне у розвитку Інтернет-комунікацій протягом 1991-2003 років було те, що, якби не вибори, то навряд чи в українському сегменті всесвітньої мережі була б така величезна кількість різних політичних ресурсів найрізноманітнішого спрямування – від персональних сайтів політиків до великих політико-інформаційних серверів та Інтернет-агентств. Однак через недосконалість правового поля у цей час в українській зоні мережі Інтернет з'являється можливість злочину без покарання.

Література

1. Мелешенко О. К. Проблеми української зони мережі Інтернет // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики / О. К. Мелешенко. – Вип. 11. – Львів, 2003. – С.359 – 364.
2. Мелешенко О. К. Спроби контролю української зони мережі Інтернет у контексті світового досвіду // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики / О. К. Мелешенко. – Вип. 10. – Львів, 2002. – С.192 – 197.
3. Сашук Г. М. Безпеківі імперативи телевізійного простору України: Автореф дис... канд. політ. наук: 23.00.03 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка; Ін-т журналістики / Г. М. Сашук. – К., 2005. – 16 с.
4. СМИ и политика: Учеб. пособие / Под ред. Л. Л. Реснянской. – М., 2007. – 256 с.
5. www.maidan.org.ua. – 2004 – 2005.
6. www.polit.com.ua/. – 2003 – 2005.
7. www.pravda.com.ua. – 2000 – 2008; 2009. – Січ. – Берез.
8. www.search.kiev.ua. – 2003 – 2005.

Балинський Ігор Олексійович – асистент кафедри радіомовлення і телебачення Львівського національного університету ім. І. Франка.